

Wśród więźniów był autentyczny bratanek znanego Feliksa Dzierżyńskiego. NKWD wiedziało o tym, każdy z więźniów przechodził śledztwo. Niektórzy zatajali prawdziwe nazwiska, stopnie wojskowe. Dlatego, kiedy wszyscy więźniowie szli z Riazania do obozu /odległość 7-8 km/ piechotą, pana Dzierżyńskiego zaproszono do samochodu i zawieszono. Nie oponował, gdyż nie wiedział dlaczego biorą go do samochodu i co mają zamiar z nim zrobić. W ten sposób go wyróżniono. Epizod ten nieważny i śmieszny ale jakże charakterystyczny dla stosunków panujących w Rosji.

Droga dłużyła się nam, nie wiedzieliśmy dokąd idziemy. Byliśmy strasznie zmęczeni podróżą, upałem, a przede wszystkim brakiem powietrza w wagonach. W końcu doszliśmy pod bramę obozu nr 178 /jak się potem dowiedzieliśmy/ w miejscowości Diagilewo.

Obozów w Rosji było moc. Tak jak w Polsce przed wojną charakterystycznymi elementami krajobrazu były wiatraki, tak w Rosji tzw. wyżki - wieżyczki z wartownikami pobudowane po czterech ścianach obozów. Wrota się otworzyły - weszliśmy do środka obozu. Brama się zamknęła. Rozpoczął się nowy etap - regularnego siedzenia za drutami obozu.

O obozie można opowiadać bardzo długo, ale celowe wydaje mi się, opowiedzieć tylko o charakterystycznych momentach, czy też przejawach życia obozowego, bo opowiadanie jak czas przebiegał przez te trzy lata uważam za mało celowe. Charakterystycznym dla życia obozowego był przede wszystkim głód. Głód taki, że właściwie żyliśmy nieomal na granicy życia i śmierci. Za dużo dawali jeść by umrzeć z głodu, za mało, by normalnie żyć. Dlatego jednym z głównych tematów rozmów było jedzenie. Nie kobiety, nie plany podróży po świecie, sposoby zarabiania pieniędzy, wspomnienia o dawnych, wspańiałych czasach - tylko jedzenie. Kasza, kaszą, o kaszy, przez kaszę, dla kaszy. To był temat, który całkowicie wypełniał nam czas.

Drugi problem, który nas gnębił to szpiclostwo. Niestety, bardzo mi przykro, jestem Polakiem, może inne nacje zachowywałyby się podobnie w takich warunkach. W każdym razie Polacy spisali się tam bardzo brzydko. Byli ludzie, którzy poszli na współpracę - donosili o absolutnie wszystkim NKWD. Niektórzy robili to prawie nie ukrywając, inni przemykali się na komendanturę nocą. Byli to ludzie, których uważaliśmy za solidnych, kulturalnych, koleżeńskich takich spośród nas, przyjaciół nieomalże. Wydaje mi się, że powodem, który skłaniał ludzi do szpiclowania to głód. Ludzie nie wytrzymywali głodu. Szpicel był wynagradzany, oczywiście nie pieniędzmi ale funkcją, np. kucharza czy pracza w pralni. Gdy ludzie puchli z głodu, kucharz przybierał na wadze z obżarstwa. My mieliśmy miskę wody, w której pływał liść pastewnej kapusty, kucharz jadł sznycle wielkości talerza czy miski. Pracza obozowy miał mydło, które sprzedawał ludności cywilnej i miał pieniądze. Niektórzyfunkcyjni obozowi skupywali złote ruble, podczas gdy koledzy-więźniowie żyli na pograniczu śmierci głodowej. Te zachowania bardzo nas gnębiły, powodowały stany rozgoryczenia, że tak się upadłamy.

Ogromną plagą w obozie były pluskwy. Cała Rosja jest dokumentnie zapluskwiona. Gdy trzeba było w obozie zrobić nowe prycze, przywiezione z tartaku świeże, nowe deski miały już w szparach pluskwy.

Obóz miał powierzchnię mniej więcej w kształcie prostokąta. Okolony był czterema parkanami z drutu kolczastego. Pierwszy zewnętrzny i czwarty wewnętrzny były niskie, sięgały do połowy uda stojącego człowieka /były to paliki, na których był rozpięty drut/. Dwa środkowe - drugi i trzeci były wielkości mniej więcej 2,5 m. Ziemia pomiędzy tymi wysokimi parkanami była skopana i grabiona /tzw. zona śmierci/. Nawet, gdy wrona tam usiadła było to widoczne. Wyższe parkany były oznakowane, że to zona śmierci, do której strażnicy mogli strzelać bez uprzedzenia. Jesliby ktoś nawet próbował przekroczyć pierwszy parkan znajdował się w tej strefie.

Na czterech rogach obozu były zbudowane tzw. wyżki, czyli wieżyczki, na których siedzieli strażnicy z karabinami maszynowymi. Wchodzili na nie po schodkach od strony zewnętrznej. Na wieżyczkach były reflektory, które po zapadnięciu zmroku rzucały światło wzdłuż całego brzegu, ściany obozu. Koło wieżyczek były wkopane słupy między którymi był rozpostarty drut wzdłuż którego biegał specjalnie tresowany pies-wilczur. Na każdym paliku ogrodzenia były zainstalowane żarówki elektryczne. Ponadto w miejscach, gdzie spodziewano się ucieczek z obozu były kopane pułapki - doły głębokie i wąskie, do których wchodzili o zmroku strażnicy wspomagający tych na wyżkach.

Baraki były drewniane. Stosunek długości boku do szerokości był jak jeden do czterech. /Cztery razy dłuższy niż szeroki/. Pośrodku wzdłuż baraku biegł korytarz, po jednej i drugiej stronie były sale. W tych salach podłogi drewniane, zbutwiałe i zgniłe, często załamujące się pod przechodzącymi, drewniane prycze dla 30-50 więźniów. Dostaliśmy niby sienniki, w których był raczej pył po słomie i jakieś zagłówki, koce i prześcieradła kombinowaliśmy za pomocą sprzedaży chleba. Każdy się urządzał w miarę swoich możliwości.

Rano była pobudka. W każdej sali była szczekaczka /radio przewodowe/. O 6 rano nadawano hymn radziecki. Trzeba było przejść na prowierkę - ubrać się, wyjść przed barak, ustawić w dwuszeregu. Wtedy następowało liczenie. Komendant obozu zawsze miał trudności z liczeniem, ciągle się mylił, liczył po dziesięć razy od początku. Prawie nigdy nie zgadzało się za pierwszym razem. Niejednokrotnie trwało to dwie godziny zanim policzył i się zgodziło /czy może udawał, że się zgodziło/. Było to bardzo męczące. Potem słałiśmy prycze i było mycie. W tzw. umywalni były zainstalowane koryta wzdłuż których szła rura z kranami. W zimie woda była tak

lodowata, mycie było prawie niemożliwe. Następnie szło się do stołówki na śniadanie. Najczęściej rano i na obiad była zupa - prawie zawsze nazywała się "szczy" czyli kapuśniak. Na tablicy z menu można było odczytać, że "szczy" to 0,75 litra wody, tyle i tyle gramów kapusty /był to prawie zawsze jeden liść zdrewniałej kapusty pastewnej/ 3 g soli - to wszystko. Nawet ułamek, grama tłuszczu. Woda, kapusta i sól, z tym, że przegotowana, gorąca. Czasami było w niej trochę kaszy. Siadaliśmy przy stołach do tzw. "waz". Był to garnczek zawierający porcję zupy dla pięciu osób. Rozdzielanie tej zupy na osoby stanowiło swoistą codzienną ceremonię. Każdy z nas miał miskę i chochelkę drewnianą, malowaną /na początku wyglądały one nawet ładnie/. Systemem zegarowym każdego dnia zupę dzielił ktoś inny. Trzy razy musiał zupę zamieszać, nabrać i nalać pierwszemu z grupy pięciu, trzy razy zamieszać i nalać drugiemu ... Odprawianie tego nabożeństwa było walką o każde ziarenko kaszy znajdującej się w zupie. Chodziło o to, by każdy dostał tę samą ilość ziarenek kaszy. Nie mogłem tej ceremonii nerwowo zniesć i celowo przychodziłem spóźniony na śniadanie, kiedy moja miska była już napełniona. Nie mogłem patrzeć na tę upokarzającą ceremonię mieszania rezygnując z dzielenia zupy. Później - około dziesiątej rano było dzielenie chleba. Dostawaliśmy porcję 600 gramów. Było to bardzo mało. Chleb był dzielony na baraki, w barakach na sale, następnie na mniejsze grupy tzw. plutony, potem na poszczególnych więźniów. Bochenki chleba dzielono na pół, poóźniej znów na pół i tak do końca. Sztuka dzielenia chleba była opanowana znakomicie. Przy wyostrzonej czujności i uwadze /by nie zmarnowała się żadna okruszyna - chleb to było życie/ szło to sprawnie i bez oszustw. Chleb miał tak ogromny przypiek, że przypominał glinę. Gdyby nim cisnąć o ścianę to przykleiłby się z pewnością. W zimie przypominał zamarznęty lód, tyle było w nim zamarznętej wody. W piekarni kradziono mąkę i wlewano więcej wody do ciasta, stąd taki efekt.

Trzeba było kłaść chleb w ciepłe by wypłynęła z niego woda, potem suszyć i dopiero się go jadło. Chleb był srodkiem płatniczym. Płacilo się nim za golenie, pranie, usługi krawieckie i inne. Byli wśród nas tacy, którzy leżeli cały dzień na pryczy oszczędzając każdą kalorię. Inni za chleb skupowali dolary i ruble, żeby przywieść "majątek" do Polski. Było to kompletnym nonsensem.

Zjedzenie chleba było też wielkim nabożeństwem. Były różne szkoły jedzenia chleba. Jedna twierdziła, że trzeba go zjeść od razu rano, żeby mieć siły na cały dzień. Inna - trzymać i zjadać go dopiero wieczorem. Był to problem życiowy. Ja sam prowadziłem ze sobą ciągłą walkę czy zjeść chleb od razu - czy połowę zostawić na wieczór. Gdy zjadłem całą porcję rano w nocy budziłem się z głodu. Dotrzymanie chleba do wieczora było prawdziwą torturą. Zdarzało mi się zostawić kawałek chleba do następnego dnia, ale wtedy nie mogłem spać, gdyż zakodowana w umyśle wiadomość, że mam za sobą, za głową chleb powodowała, że często budziłem się i zjadałem ten odłożony kawałek. Jeden z moich kolegów wybawił mnie z tego kłopotu. Dr Ałapin - potem znany w Polsce profesor medycyny - nieomal codziennie pożyczzał ode mnie kawałek chleba. Rano pożyczzał pół porcji, którą następnego dnia oddawał, by wieczorem znów pożyczyc. Nie miałem w ten sposób dylematu - zjeść czy nie zjeść całą porcję.

Na obiad był przeważnie ten sam "kapusniak" i tzw. drugie danie - łyżka stołowa kartofli lub kaszy. Były okresy kiedy wypuszczano nas na łąki po trawę, którą wrzucało się do kotła by zagęścić zupę. Na kolację była tylko kawa zbożowa bez cukru - znowu tylko płyn. Tak więc menu było urozmaicone, a głód był ciągły, straszny.

Spółeczność obozowa była podzielona na trzy grupy: pierwszą stanowili podoficerowie, drugą oficerowie, a trzecia składała się z czterech potem pięciu generałów. Był generał Ludwik Bittner "Halka", który wierzył, że uda mu się zorganizować AK-owską IX Dywizję na odsiecz walczącej Warszawie, generał Władysław Filipowski pseud. "Janka", Adam Świtalski "Dąbrowa", Kazimierz Tumidajski "Grabowski". W jakiś czas później przywieziono generała "Wilka" Bronisława Krzyżanowskiego" słynnego dowódcę oddziałów wileńskich Armii Krajowej. Wśród około 2000 internowanych 1/3 stanowili oficerowie. Generałowie mieszkali w oddzielnym baraku kucharz gotował im oddzielnie zupy, na święta państwowe np. rewolucji dostawali oni po butelce wina. Każda z trzech grup miała oddzielny "kocioł". Podoficerowie nie dostawali papierosów czy tytoniu, ani cukru tak jak oficerowie.

Rosjanie z jednej strony potrafili wymordować z zimną krwią polskich jeńców wojennych, z drugiej udawali, że przestrzegają umów międzynarodowych i nie zatrudniali oficerów. Do prac poza obozem wysyłali podoficerów. Był taki okres kiedy pewna grupa podoficerów chodziła do pracy w elewatorze. Przynosili oni stamtąd do obozu /mimo groźby rewizji na bramie/ kradzione ziarno jakoś je chowając. W obozie ziarno to sprzedawali. Było to bardzo opłacalne dla kupującego. Jeśli sprzedawałem chleb ludziom idącym do pracy miałem ruble. Chleb sprzedawano ludności cywilnej, która czekała na idących do pracy jeńców. Ludność ta tak jak my cierpiała głód.

W obozie w warsztatach ślusarskich porobiono prymitywne młynki do rozdzierania ziarna na kaszę. Gdy kupiłem miarę^k pszenicy mogłem ją za rubla przerobić na kaszę. Kalkulacja tak wyglądała: sprzedawałem chleb za 10 rubli, za pięć kupowałem miarkę ziarna, rubla płaciłem za jej rozdrobnienie - zostawało mi cztery ruble zarobku. Jeśli ugotowałem to ziarno miałem dwa razy więcej

jedzenia niż porcja sprzedanego chleba. Oczywiście gotować trzeba było ukradkiem, szczególnie w lecie z powodu braku opału. Dookoła obozu była bezdrzewna pustynia. Taka operacja była bezdyskusyjnie korzystna i ilekroć zdarzała się taka okazja to korzystałem z niej. Były i inne sposoby urządzania się. Przemycano na zewnątrz obozu jakies złoto, zegarki. Każdy ratował się jak mógł. Był okres gdy chodziłem do kuchni na całą noc obierać kartofle za porcją dodatkowej wodnistej zupy.

Dalszą torturą dla więźniów była całkowita izolacja. Nie mieliśmy żadnego kontaktu z rodziną w kraju, nie wiedzieliśmy co się dzieje z naszymi najbliższymi. Przecież przez Polskę w międzyczasie przewalił się walec wojny. Nie było żadnych wiadomości. Nasze rodziny też nie wiedziały o naszym losie. Później dowiedziałem się, że moją matkę o moim losie powiadomił świadek mego aresztowania. Przypuszczała, że jestem gdzieś w Rosji, ale czy żyję nie miała pewności. Tę moralną torturę można postawić na takiej samej płaszczyźnie co zbrodnie hitlerowskie.

Początkowo nie było mowy o żadnych listach. Później niektórym pozwolono pisać listy. Kiedys sprzątający w komendanturze NKWD spostrzegł w piecu listy, które ludzie w najlepszej wierze napisali do swoich rodzin.

Przed głodem, beznadziejnością, życiem w całkowitej izolacji broniliśmy się przy pomocy działalności artystycznej. Wśród nas byli tacy, którzy mogli coś pokazać, byli zawodowi, profesjonalni aktorzy i ochotnicy-amatorzy. Byli ludzie piszący teksty czy śpiewający. Ludzie ci stworzyli zespół teatralny. Od czasu do czasu w stołówce odbywały się przedstawienia. Dekoracje były prymitywne, ale bardzo często pomysłowe. Różny był poziom tych przedstawień od zdecydowanie słabego, do takich, które można było bez wstydu wystawić na deskach warszawskich. Różne były to przedstawienia - przeważały składanki: skecze, monologi, piosenki

inscenizacje. Każdy program spektaklu był cenzurowany przez politruka obozowego. Kiedyś przedstawiono mu program w skład którego wchodziła m.in. piosenka z tekstem: "Ułan pannie w uszko szepce, a liczko się jej płoni". Zapytał wówczas, co on jej szepce do ucha? Koledzy zbaranieli, tak ich zaskoczyło to pytanie. Politruk skreślił ten tekst z programu - bo przecież ułan może szeptać propagandę antypaństwową ... - "nie lzia". Jest to historia autentyczna - to po prostu przejaw ich schizofrenicznej podejrzliwości.

Mieliśmy piłkę, odbywały się mecze siatkówki, nie było specjalnych turniejów. Bawiliśmy się jak dzieci, mieliśmy bardzo mało sił, byliśmy osłabieni głodem by uprawiać sport.

W obozie odbywały się odczyty. W mojej sali przez pewien czas kolejno każdy z nas coś opowiadał. Nastrój był grottgerowski. Ciemna, ponura sala, oświetlona małymi kopciłkami, leżący na pryczach ludzie. Tematyka tych opowiadań była bardzo różna - od wspomnień wojennych, takich jak moje, gdy mówiłem o swojej działalności konspiracyjnej np. o wysadzeniu mostu - do bardzo ciekawych fachowych odczytów np. wspomnianego dra Ałapina. Ałapin przez kilka kolejnych wieczorów opowiadał nam o psychiatrii teoretycznie i podając przykłady ze swojej bogatej praktyki. Były pogadanki z historii profesora Ewertowskiego. Był on podporucznikiem rezerwy co w hierarchii obozowej nie znaczyło wiele, ale był to człowiek dysponujący tak olbrzymią siłą woli, posiadający niezłomny charakter i olbrzymią wiedzę. Te przymioty sprawiły, że był on naszym reprezentantem do rozmów z władzami obozowymi. Gdy w obozie panowały burzliwe nastroje, grożące aktami rozpaczliwych władz radzieckich wzywały go jako mediatora. Profesor Ewertowski - nauczyciel historii - był człowiekiem szalenie religijnym, dla którego Bóg był istotą bliską, namacal-

ną, tak realną nieomal jak człowiek. Miał z Bogiem jakby bezpośredni kontakt. Niektórzy uważali to za jakąś dewiację, inni darzyli go podziwem i szacunkiem. Mnie imponowała jego osobowość. Niewiele przesadzę, gdy powiem, że warto było przesiedzieć w obozie by poznać takiego człowieka. Był bezwzględny przeciwnikiem bolszewizmu, wrogiem komunizmu, tych wszystkich obcych idei. W tych warunkach mówił władzom obozowym, że są bandytami, których ręce ociekają krwią. Na placu obozowym Rosjanie pierwsi mu salutowali. Potrafił wypracować sobie taką postawę, że nawet wrogowie "bali się go"

Nie było żadnych książek. Dawano nam od pewnego czasu do czytania dziennik "Izwestie". W naszym baraku mieszkał kpt. Mickunas, jedna z najbardziej popularnych osób w obozie. W 1936 r. był dowódcą naszej ekipy hippicznej na Olimpiadę w Berlinie. Był wielkim znawcą koni i psów. Znał parę języków w tym i rosyjski. Czytał nam te "Wiadomości" tłumacząc od razu. Tej "prasówki" słuchaliśmy wszyscy. Były to jakieś wiadomości ze świata. Że zdarzały się kłamstwa ... Utkwiły mi w pamięci niektóre. Jedna dotyczyła informacji o zbudowaniu wielkiego okręgu przemysłowego w naszym sąsiedztwie. Widzieliśmy, jak to się odbywało. Do naszego rejonu przywożono z Niemiec całe pociągi maszyn: obrabiarek, frezarek, pras itd. ... Maszyny te były zapakowane w potężne drewniane skrzynie. Stały w trzech kondygnacjach, jedne na drugich. Tworzyły wał, który ciągnął się wzdłuż bocznic kolejowej kilka kilometrów. Stały pod gołym niebem przy ogromnych różnicach temperatury od -40° do $+40^{\circ}$. Pilnowane były przez starszych wiekiem strażników, którzy nie mogli upilnować by okoliczna ludność nie rozbierała skrzyń z opakowań. Po jakimś czasie maszyny były pozbawione opakowań. Bezpośrednio padał na nie deszcz czy śnieg. Niszcząły sobie spokojnie. Kiedyś przyjechała po maszynę olbrzymia ciężarówka z dźwigiem. Maszyna ta

stała na samej górze. Trzeba było pewne elementy, które dały się rozebrać, zdjąć. Takim elementem, ciężkim, a który można całkowicie oddzielić od korpusu maszyny jest tzw. supor. Supor ten przesuwana się wzdłuż obrabiarki. Łoża pasowane są z dokładnością tysięcznej milimetra. Widziałem na własne oczy, jak na maszynę tę weszli ludzie i zardzewiały już supor zaczęli okładać młotami, aż spadł on wreszcie na ziemię, prosto w piach z wysokości trzeciej kondygnacji. Potem tym samym siłowym systemem rozebrali coś jeszcze. Dźwig uniósł i postawił tę obrabiarkę na arkusz blachy grubości palca i wielkości pół samochodu. Potem samochód pociągnął tę precyzyjną maszynę za sobą, która podskakiwała cały czas. Tak odbywał się transport precyzyjnej maszyny. Ponieważ jestem technikiem z wykształcenia doskonale mogę sobie wyobrazić jaki szmelc dostarczono do fabryki. Tak wyglądała technika radziecka. Maszyny w taki sposób przewożone miały zasilić park maszynowy fabryk w powstającym okręgu przemysłowym. Kiedy mogły one zacząć produkcję? Ale w gazecie radzieckiej okrąg przemysłowy już powstał. Gdy pokazaliśmy ten kłamliwy artykuł politrukowi - on stwierdził, że prawdę o tej sprawie może znać około 20 tysięcy okręgu riazzańskiego, a 250 milionów obywateli ZSRR będzie przekonanych o rozwoju przemysłowym.

Druga wiadomość dotyczyła referendum w 1946 r. w Polsce. Kpt. Mickunas przeczytał, że Polacy entuzjastycznie i tłumnie brali w nim udział. Głosowanie odbywało się w budynkach przystrojonych gałązkami lipy... Wiedzieliśmy o co chodzi. Dowcipnisie warszawscy połamali trochę drzewek, a my przeżyliśmy ogromną ulgę ...

W obozie był ponadto pęd do nauki. By zabić wlokący się czas ludzie uczyli się wszystkiego: języków obcych, buchalterii, stenografii ...

Raz na tydzień chodziliśmy do łaźni - banii. Mieściła się ona w oddzielnym baraku. Bardzo często moja kolej wypadała w nocy o 9, 1, 2 nad ranem. Trzeba było wychodzić spod rozgrzanego już koca. W zimie przechodziło się 100-150 m po łydki w śniegu, przy trzaskającym mrozie, tylko w bieliźnie, bowiem wszystkie rzeczy trzeba było przed kąpielą oddać do odwszenia. Wszy w obozie prawie nie było, były pluskwy, ale taki był zwyczaj. Odwszenie wyglądało tak: wyjeżdżał na czterech kółkach wieszak, na którym wieszano się ubranie. Wieszak z rzeczami wprowadzano do pomieszczenia, gdzie temperatura była około 100⁰. Było palenisko, na którym stały rozgrzane do czerwoności blachy, na nie stawiano ów wózek. Stał tam około 20-30 minut podczas gdy ludzie się kąpali. Gdy ludzie wychodzili wózek wyjeżdżał z rzeczami, które były tak gorące, że nie można było ich dotknąć. Gdyby były w tych rzeczach wszy padłyby w tej temperaturze. Ale temperatura działała zabójczo na samo ubranie, którego mieliśmy i tak bardzo mało, dlatego chodziliśmy do łaźni w bieliźnie. Przy okazji kąpieli zmieniano nam bieliznę. Gotowano ją w olbrzymich kotłach prawie bez mydła, które kradziono. W efekcie bielizna ta po praniu strasznie śmierdziała i nie nadawała się do użytku, cały brud na niej zostawał tylko został zaparzony. Trzeba było kombinować. Za chleb kupiłem ruską koszulę, dorobiłem kołnierzyk, zlikwidowałem troczki, przyszyłem guziki. Była to już moja koszula, którą oddawałem do prania prywatnie - płacąc oczywiście chlebem.

Od czasu do czasu odwiedzały nas rozmaite komisje złożone z wyższych oficerów NKWD. Pytania zawsze padały te same: czy chleb dostajecie? - czy w banii byli? Gdy na drugie pytanie padała odpowiedź - tak ale wody nie było - członek komisji stwierdzał, że o wodę nie pytał ... Nieważny był rezultat, ważna była w tym przypadku potencjalna możliwość kąpieli. W łaźni często był sam

wrzątek, czasami tylko zimna woda, zdarzało się, że wody w ogóle nie było.

Chleb rzeczywiście dawano zawsze, że było go mało to inna sprawa. Przez moje 3 lata i 3 miesiące więzień i obozów nie przepadła mi żadna przydziałowa porcja chleba. W tym czasie w Rosji chle to była świętość. Było nie do pomyslenia, by człowiekowi, nawet więzionemu, nie dać chleba.

Jak wspominałem dręczyła nas w obozie plaga pluskiew. Od czasu do czasu robiło się "kłapobicie" - czyli tępienie pluskiew. Nie pamiętam czy była to nasza inicjatywa, czy władz obozowych. Dostawaliśmy olbrzymi kocioł, w którym gotowała się woda. Odbywało się to oczywiście poza barakiem. W baraku rozbijaliśmy prycze na poszczególne belki, które moczyło się w gotującej się wodzie przesuwając je powoli z końca w koniec. Oprócz tego z góry polewane były wodą. Potem trzeba było prycze zbić z powrotem. To starczyło na jakiś czas. Podczas tej operacji pluskwy uciekały z naszego baraku więźniowie z sąsiedztwa musieli je zabijać by nie weszły do ich pomieszczeń, rozgniatając je nogami. Był to doraźny ratunek, na jakiś czas był spokój. Potem znów pluskwy siedziały wszędzie w podłogach, w ścianach, wszędzie.

Ludność okoliczna tak o nas mówiła: "wot pany, drutami się od nas biedaków odgradzili i przystępu do siebie nie dają. Nie pracowaliśmy a dostawaliśmy chleb. Ludność o tym wiedziała. Głód był straszny po jednej i po drugiej stronie drutów. Gospodarka rosyjska była w stanie katastrofalnym. Wszystko państwowe - tzn. niczyje, niczego nie trzeba szanować. Sam widziałem -

raz może dwa razy. Zasiano jakies zboże, przeszedł czas żniw, ale nikt go nie zbierał. Kłosa pełne, zboże kładzie się pochyła, sypie. Wreszcie przyjeżdża traktor ciągnąc za sobą walec i to stojące na pniu zboże walcuje, wtłacza w ziemię. Z jakichs powodów zboża nie zebrano. Nie mówię, że tak jest w całym kraju od Bugu po Władywostok, ale widziałem to marnotrawstwo. Wtłoczono je w ziemię, bo gdyby przyjechała jakaś kontrola, a tak zboża nie widać - wszystko w porządku.

Gdy nasi podoficerowie chodzili zbierać kartofle, to nawet konwojenci zwracali im uwagę, że muszą się nauczyć pracować w ZSRR. W tym kraju bowiem dziewięciu krzaczkom ziemniaków ukręca się tylko nać, podbierając co dziesiąty. Resztę pozostawia się na polu. Pracę można wykonać szybciej, wykonać normę czy nawet ją przekroczyć. A że kartofli mało ... Ponadto wynikają z takiej pracy dwa zyski. Jednym jest nagroda za szybkie zebranie kartofli, a drugim, że duża ich część pozostaje w ziemi i na wiosnę po otrzymaniu zgody ludność cywilna może te kartofle zebrać dla siebie. Wprawdzie są one wtedy zgniłe, przemarznięte i słodkie, ale można je jeść. Sam jadłem takie ziemniaki w obozie, dawano je nam. Czasami dawano nam w zupie trochę mięsa lub ryby. Pewnego dnia były w zupie nieoczyszczone flaki ... Widziałem kiedyś obiad komendanta obozu - jadł suche kartofle i zagryzał cebulą.

Rosjanie starali się uspokoić nastroje obozowe i nie dopuścić do niekontrolowanych reakcji więźniów. Zdarzało się, że zdesperowani niepewnością więźniowie pragnęli rzucić się na druty. Stąd utrzymywali nas w atmosferze wyjazdowej. Już - już szykowany jest transport do Polski. Każdego 1 czy 15 miesiąca miał nastąpić wyjazd. Początkowo ludzie uwierzyli, z biegiem czasu przestano wierzyć w te obietnice. Wówczas Rosjanie polecili więźniom napisać dokąd w Polsce chcą jechać. Mieli sprawdzić te adresy i dać nam odpowiedź czy są one aktualne. Było to nowe kłamstwo, łgarstwo,

nowy chwyt w celu uspokojenia nastrojów. Znalazł się jeden kolega - nazywał się Dziatlik, niemłody człowiek, znający parę języków, obieżyświat, który z poczuciem humoru wykpił tę rosyjską propozycję. Zapropnował by ujednolicić treść odpowiedzi słowami:

Znat' was bolsze nie żełaju
odsyłajties mnie w Jewropu
wsiech was na chuj posyłaju
pocełujtie mienia w żopu.

Ta historia charakteryzuje klimat obozowy. Mimo tych ciężkich warunków człowiek bronił się i w ten sposób - z humorem.

Tak samo jak do słownika obozowego weszło powiedzenie lekarza Mitrofanowa, który na nasze skargi, że jesteśmy głodni powiedział - czto wy chotieli - szampanskoje i kotliety?

W pewnym okresie zaproponowano nam byśmy wybrali społecznych kontrolerów kuchni obozowej. Wybraliśmy tych, którzy najgłośniej krzyczeli o kradzieżach, oszustwach. M. in. został wybrany kontrolerem młody 22-23-letni lwowiak Furga. Był b. energiczny, miły, popularny ciągle powtarzał, by się nie załamywać, ponadto bardzo ładnie śpiewał. Już po pierwszym dniu kontroli stwierdził oszustwa w kuchni - np. odważnik zamiast 10 ma 9 kg, ryby powinno być w zupie 30 kg nie 25. Wszystkie te spostrzeżenia otwarcie przedstawiał nam chodząc od baraku do baraku. Po 2-3 dniach został aresztowany, zabrano go do Riazania skąd za parę dni przyszła wiadomość, że popełnił samobójstwo. Inni kontrolerzy okazali się nieuczciwi, tolerowali kradzieże zastraszeni losem kolegi. I tak skończyła się sprawa kontroli społecznej kuchni.

~~Jednym z problemów życia obozowego były kcioczki. Uczestników nie było wiele. W jednej uczestniczyłem. Ale przedtem wspomnę o ostrzeżeniu. W obozie było kilka kobiet. Jedną z nich poznałem w Łablinie, gdy siedziałem na Szopena. Spotykając się w obozie~~

Były okresy, kiedy w obozie oprócz nas Polaków, siedzieli jency niemieccy. Były dłuższe okresy, kiedy byli w obozie Rosjanie. I dla jednych i drugich obóz nasz był etapem. Siedzenie razem z Niemcami było dla nas bardzo przykre. My, którzy z nimi walczyliśmy musieliśmy znosić ich towarzystwo. Były protesty, tłumaczono nam, że oni są tylko przejściowo, na parę dni. Stosunki z nimi były nijakie. Gdy znalazłem się z nimi w jednakowych warunkach, żadne z uczuć nienawiści czy zemsty, jakie wydawało mi się, że będą mnie po wojnie wypełniać, nie wystąpiły.

Jednym z problemów życia obozowego były ucieczki jeńców. Ucieczek nie było wiele. Sam przygotowywałem się długo do jednej. W przeddzień otrzymałem ostrzeżenie. W obozie było kilkanascie lub niewiele więcej kobiet. Każda z nich miała obozowego towarzysza życia, z którym była jakos związana. Jedną z kobiet poznałem w Lublinie, gdy siedziałem w więzieniu na ul. Szopena. Spotykając się w obozie mówiliśmy sobie dzień dobry. Na dzień przed zaplanowaną ucieczką kobieta ta zaczepiła mnie mówiąc, że śniłem się jej poprzedniej nocy. Zapytałem żartem - w jakich okolicznościach. Odpowiedziała poważnie, że śniłem się jej jak po ucieczce złapano mnie i zastrzelono przed obozem, a moje zakrwawione zwłoki położono pośrodku placu apelowego w celu odstraszenia ewentualnych następców. Sen ten podwójnie nie był pozbawiony sensu. Przygotowywałem się do ucieczki, a miesiąc wcześniej uciekło z obozu dwóch więźniów Racewicz i Grencewicz. Nie uciekli daleko, zostali złapani blisko obozu. Jednego z nich Racewicza przyprowadzono i zamknięto w obozowym bunkrze. Drugiego Grencewicza zastrzelono przed obozem, wciągnięto za nogi do obozu położono na placu i tam leżał trzy dni. Nie ukrywam, że to opowiadanie snu podwyższyło moje napięcie przeducieczkowe do zenitu. Pomyślałem jednak, że od zamiaru ucieczki nie odstąpię.

Następnego dnia, po bardzo długich przygotowaniach, dyskusjach, próbach i przymiarkach, nieomal wyższych studiach jak to zrobić, wraz z czterema towarzyszami udało nam się uciec z obozu. Doszedłem do granicy Polski około 1000 km, gdzie zostałem aresztowany.

Autentyczny bratanek znanego Feliksa
 Dzierżyńskiego NKWD wiedziało o tym,
 każdy przechodził śledztwo. Byli ludzie,
 którzy zatajali nazwisko, stopień wojskowy,
 ale mało było takich. Ten powiedział
 swoje prawdziwe nazwisko, także oni
 wiedzieli, że mają w swoich rękach
 Dzierżyńskiego. Wtedy, kiedy wszyscy
 szli z Riazania do obozu (odległość
 ok. 7-8 km) piechotą, pana Dzierżyńskiego
 zaproszono do samochodu i zawieziono.
 Nie oponował, bowiem nie wiedział
 po co biorą go do samochodu i ~~biorą~~
 co mają zamiar z nim zrobić.
 Kazali mu wsiąść, to wsiadł. Okazało
 się, że tylko po to, żeby go nie narazić,
 by szedł piechotą, w ten sposób go wyróżnio-
 no. Było to ^{oczywiście} pierwsze nieważne, po drugie
 śmieszne, ale po trzecie dramatyczne
 dla stosunków panujących w Rosji.
 osiem km, któregośmy nie, dotużyło
 się nam bardzo - nie wiedzieliśmy
 dokąd idziemy. Byliśmy strasznie
 zmęczeni podróżą, ^{upatani} przede wszystkim
 brakiem powietrza. Przystaliśmy pod
 bramy obozu nr 178 (jak się potem
 dowiedzieliśmy) w miejscowości Diagilewo

Diagilewo było wiosną. Obozów w Rosji
 było moc, na każdym kroku były obozy.
 Tak jak w Polsce przed wojną ~~charakterystycznym~~
 charakterystycznym elementem ^{ami} krajobrazu
 były wieżowce, tak w Rosji z kolei
 charakterystycznymi elementami były
 wieże, ^{tu} wieżyczki z wartownikami
 pobudowane po osterce ścianach obozów.
 Tak więc ^{Weszliśmy do stalla}
 Wmota się otworzyły. Brama się zamknęła.
 Rozpoczął się nowy etap - regularnego
 siedzenia. O obozach ^{ie} można opowiadać,
 ale celowe, wydaje mi się, opowiadać ^{zic},
 tylko o charakterystycznych momentach,
 czy też przejawach życia obozowego, bo
 opowiadanie jak czas ^{przebiegał} przepływał przez
 trzy lata, wydaje mi się mało celowe
 Co było charakterystyczne dla ^{życia obozowego,} obozu
 w głębi ^{Rosji} Rosji. Po pierwsze - straszny
 głód. Właściwie żyliśmy ^{nieomal} na granicy
 życia i śmierci. Za dużo dawali jeść
 by umrzeć z głodu, za mało, żeby
 żyć. To powiedzenie dosyć trafnie
 odzwierciedla naszą sytuację.
 Wobec tego jednym z tematów było
 jedzenie. Nie kobiety, nie plany podróży
 po świecie, sposoby zarabiania
 pieniędzy itd, wspomnienia o dawnych

wspaniałych czasach, tylko jedzenie
 kasza, kasza, o kaszy, przez ^{leasę} ~~leasę~~
^{miomol} dla kaszy. To był temat, który cathowicie
 wypełniał nam czas.

Drugi problem, który nas gębił to
 było szpicostwo. Niestety, bardzo mi
 przykro, ^{jestem Polakiem}, może nie wiem,
 może inne nacje zachowywałyby
 się podobnie. w takich warunkach, o

w każdym razie Polacy spisali się tam
 bardzo brzydko. Byli ludzie, którzy
 poszli na współpracę (donoszenie ^{po prostu} abso-
 lutnie wszystkiego co mogło by
 zainteresować NKWD) ~~niektórzy~~ Byli
 ludzie, którzy ^{miomol} ze oficjalnie
 donosili, prawie nie używając tego
 chodzili na komendanturę. wiadomo
 było, że chodzi z meldunkiem. Byli tacy,
 którzy przemyślali się nocą, ludzie,
 których uważaliśmy za solidnych,
 kulturalnych, koleżeńskich, takich
 spośród nas, przyjaciół ^{w audytorium} ~~miomol~~, tacy
 ludzie też szli na współpracę.

Wydaje mi się, że były dwa powody,
 które ludzi do tego skłaniały. Przede
 wszystkim głód.

Ludzie mię wytrzymywali głodu. Szpicel
 był optacany oczywiście mię pieniędzmi,
 mię rublami, ale funkcją. Był kucharzem,
 ludzie poza kuchnią, zakłuczeni, puchli
 z głodu, kucharz przybierał na wadze
 z obżarstwa. ~~Wtedy~~ Myśmy mieli
 miskę, wody w której pływał liść
 pastewnej kapusty o zdrewniałej ^{łodydze,}
 kucharz jadł rzucyle wielkości ^{talera czy} (miski.

~~Wtedy~~ ~~nie~~ ~~był~~ ~~praca~~

Druga funkcja - w pralni - prac obozowy
 miał mydło, które sprzedawał ludności
 cywilnej i miał pieniądze. Ludzie mieli
 talie funkcje, gdzie słupowali złote
 ruble. Wtasmie w obozie, tam gdzie jeden
 żył na pograniczu śmierci głodowej,
 drugi słupował złote ruble. ~~to~~

Drugi problem to było, szpicelstwo
 które nas ² grębito mię tylko, ale które
 powodowało stany rozgorączczenia, że
 my w ten sposób zdajemy egzamin oczywiście
 w sensie negatywnym. Tak się ptaszczymy,
 tak się podlizujemy upadlamy.

trzeci problem może najmniej ważny
 z punktu widzenia etyki i moralności
^{złodej} rzalenię dokuczliwy, to pluskowy. Pluskowy
 żarty nas żywcem. Cała Rosja jest

dokumentnie zapluskowana. Gdy w obozie trzeba było zrobić nowe przywiezione z tartaku świeże, nowe deski miały w szparach już pluskwy. Było to straszna plaga.

Obóz miał powierzchnię mniej więcej w kształcie ^{czworokąta} prostokąta. Okolony był czterema parkanami z drutu kolczastego. Pierwszy zewnętrzny i czwarty wewnętrzny były niskie sięgały do poziomu uda stojącego człowieka (były to paliki na których był rozpięty drut). Dwa środkowe drugi i trzeci były wysokości mniej więcej 2,5 m. Ziemia pomiędzy ^{tymi wysokimi} parkanami była słopana i grabiona ^(zona śmierci) (nawet gdy wrona na niej usiadła było to widoczne). Wyższe parkany były oznaczone tabliczkami, że to ^{zona śmierci} , do której strażnicy mogli strzelać bez uprzedzenia. Jesli by ktoś nawet próbował przeloczyć ~~przebiec~~ przez pierwszy parkan znajdował się w tej strefie. (Poza tymi wysokimi parkanami również była słopana.)

Na czterech rogach obozu były zbudowane trzy
 wieże czyli wieżyczki, na których siedzieli
 strażnicy. ^{z karabinami maszynowymi 2} Wchodził na nie od zewnętrz-
 nej ^{strony} po schodkach. Na wieżach były
 reflektory, które po zapadnięciu zmierz-
 chu rzuciły światło wzdłuż całego
 brzoza, ściany obozu. Wokoło wieżyczek
 były wkopane słupy, między ^{nimi} słupami
 był rozpostawiony drut, na którym ^{na kółku} biegł pie-
 tresowany specjalnie wózek.

Każdy bok obozu to cztery rzędy
 drutu kolczastego, reflektory oświetlające
 druty i pieś który obsługiwał jeden
 bok obozu. Na drutach były światła
 elektryczne, na każdym paliku. ^{zarządca} pod
^{danku}
 W miejscach, gdzie spodziewano się
 ewentualnych ^{(pułapki}
 nacisków poza obozem, były kopane)
 doły głębokie i wąskie, tam
 wchodził o zmroku inny strażnik
 wspomagając tych na wieżach.

Baraki były drewniane. Stosunki
 długości boków do szerokości były
 jak jeden do czterech. (Cztery razy
 dłuższy niż szeroki.) ^{pośrodku} wzdłuż baraku
 biegnęły korytarze, po jednej i drugiej
 stronie były sale. W tych salach
 podłogi drewniane, zabudowane
 i równo, międzykolumnowo zatamowały
 się pod nogami stary piętrowe
 pręce. Nie pamiętam, ile osób
 było w sali, myślałem że około 30-50
 mieliśmy siemki, w których był
 pył ^{po} nie stoma ^{il}. Dali nam jakieś
 zaprawy, jakieś łoc i przesiewało
 kombinowaliśmy. Chleb był towarem do kombinacji.
 Za chleb można było dołupić łoc czy
 przesiewało. Każdy się jakoś urządzał
 w miarę swoich możliwości
 Rano była pobudka. W każdej sali
 była ^{atomik} ^(radio nielodowe) ^{radiecki}. O 6 rano był hymn
 Trzeba było przejść na powieki,
^{ubrać się} wyjść przed barak, ustawić się ^{w dwunastym}
 i następowato liczenie. Komendant oboru
 zawsze miał trudności z liczeniem
~~to~~ ciągle się mylił, dierżąc razy
 liczył ^{od pieriatku} mię rogdrato mu się.
 od poratku)

Później liczył tzw. chorych, którzy zostawali w barakach (niejednokrotnie zostawali, gdyż nie chcieli się im wyjść i udawali chorych). Liczbę chorych dodawał do zdrowych stojących na apelu - często suma się nie zgadzała. Liczył od poranku. Niejednokrotnie trwało to dwie godziny zanim policzył i się zgodzono (czy może udawał, że się zgodzono). Było to bardzo męczące.

Potem staliśmy przy i było mycie. W tzw. umywalni były koryta - rura szła wzdłuż nich z jalinis kranami z których płynęła woda. W lecie to jeszcze pół biedy, w zimie woda była lodowata, mycie było prawie niemożliwe.

Następnie szło się do stołówki na śniadanie. Najczęściej rano i na obiad była zupa - najczęściej i prawie zawsze narywata ~~o~~ się "szczy" czyli kapusniaki. Była tablica na którym było menu, w którym było podane: "szczy" to 0,75 litra wody, tyle i tyle gramów kapusty - właściwie był to jeden liść pastewnej kapusty, 3g soli to wszystko. Nawet utamka, grama tłu szczy. Woda, listek ^(zdrewniałej) kapusty, sól. Z tym, że woda była przegotowana, gorąca, czasami było w niej trochę kaszy.

siadaliśmy przy stole do tzw. "war".
 Waza to był~~as~~ garncełⁿ zawierający
 porcjęupy dla 5 ~~osób~~^{osób}. Rozdzielanie
 tejupy na osoby stanowiło ceremonię.
 Kiedy miał miske^{drewnianą} obozową i tyłek
 (drochelle~~s~~ malowaną) na połytku był
 Tadre.

Karidego dnia, systemem regawowym,
 dnelit zupę, ktoś inny. Gdy wsadzał
 chodkę, którą nabierał, trzy razy
 musiał zamieszać, nabrać) ^{malac} pierwszemu
 trzy razy zamienić - drugiemu.

Następnego dnia, kiedy w poniedziałek
 zaczęto od Kowalskiego, to we wtorek
 od Malinowskiego ^{zaczynać} itd. Było to wielkie
 cate nabożeństwo, drodrito o to by
 kiedy dostat tę samą liczbę
 ziarenek kaszy. Była to walka o
 kaide ziarenka. Nie mogłem tego
 nerwowo mieć, przychodzeniem celowo
 spóźniony, żeby mi patrzeć jak ci
 ludzie ze wzrokiem zatopionym
 w garnceleupy śledząym kiedy
 ruder wylu, czy mierzający mi
 wykonat mieszania za mało
 energicznie, w ten sposób komuś innemu
 dać mniej kaszy, sobie więcej. Było to
 tak upokarzające, że mi dzieńem
 na to patrzeć i rezygnowałem z dzielenia.

Później - około 10⁰⁰ było dzielenie chleba. Chleb otrzymywaliśmy w bochenkach, ileś tam kg na dobę. Dzieleno się go na baraki, w barakach na sale, w salach na grupki, w grupkach dopiero na ludzi. Były jakieś wagi, ale ponieważ nie było odważników, to dzielono bochenki na pół, później znów na pół i tak do końca. Sztuka ta była oparowana z miodem. Pny wystrzonej czujności i wiarze (chleb to było życie, nawet najmniejsza dziurka) sto to sprawnie i bez oszustw.

Chleb miał taki ogromny przypiek, że to była gлина. Gdyby nim ci się oświane, to przykleiłby się. Kiedy dawali nam chleb w zimie to był ^{chleb-} lód, ~~to~~ lód trzeszczał między zębami, tyle miał wody, nie można było go jeść. W piekarni uważano mgły, wlewając więcej wody do ciasta. Treba było uważać go gdzie było ciepło, gdy woda z niego wypłynęła suszyło się go i dopiero się go jadło.

Obiad - to ^{to} samo "szci" ten sam
 kapusniak, i drugie danie - albo
 tyłia stotowa kartofli, czy kaszy
 kolacja - to ^{tylko} kawa zbożowa niestodla
 - znowu ^{tylko} ptym. Głód był straszny.
 cudzie ratowali się w przeróżny
 sposób. [Spoteczność obozowa była podzielo-
 na na trzy grupy - pierwszą stanowili
 tw. podoficerowie, drugą oficerowie, a
 trzecia składata się 4-5 generatorów.
 W tym kraju, którym głosił ^{całkowita} równość
 nie mówiąc o sprawiedliwości kardarydy
 grup miała swój własny "kociot"

Np. tzw. podoficerowie nie dostawali
 papierosów ani ^{tytoniu} do palenia. ^(mimo że było to mikroskopijna ilość) Oficerowie mieli oddzielny
 kociot - kuchan oddzielnie gotował
 upy, ~~na~~ na święte up. Rewolucji
 październikowej generatorowie dostawali po
 butelce wina. na każdego.

Rosjanie, którym z jednej strony
 potrafili wymordować z zinnym ~~lewo~~ lewo
 wymordować jeńców wojennych, z drugiej
 strony udawali, że przestrzegają umów
 międzynarodowych i oficerów nie
 zatrudniali. Zatrudniali podoficerów,
 którym wykorzystywali do różnych
 robót poza obozem. M.in. był okres, że
 pewna grupa ludzi chodziła do pracy
 do elewatora

Me wrem co tam ¹² nobili - Me wolno było
do obozu
Może szuplowali ziarno, przynosili ziarno
- rozważywali kalesony sznurkami u dołu
i wsypywali ziarno do nozaweli. Na
bramie ^{b. radlio} się rewidowano, bo im się
po prostu nie chciało. Chociaż zawsze była
groźba. W obozie można było miarkę
tego ziarna kupić. Jeżeli ~~o~~ sprzedatem
dzienną porcję chleba, ~~z~~ tym co
szli do elevatora - oni odpredawali go
ludności cywilnej. Ludność cywilna wiedziała,
że rano z tego obozu Polacy wydrodzą do
pracy i jui dlemano na ten chleb. Ludność
ta była taki samo głodna jak my,
roznieśliśmy się tym, że siedzieliśmy za
drutami. Taki sam głód cierpieli jak my.
Kupowali ten chleb, nasz obozowy przydriato-
wy. Płacili za porcję powiedzmy 10 rubli
za dostawatem te ruble i za $\frac{1}{2}$ ~~porcję~~
pieniądze kupowatem miarkę ziarna.
Znaleźli się w dozie spryciarze, pszenicy
którzy zrobili młynki i roztwabniali
to ziarno. Musiatem zapłacić za to
ustugę rubla - kalkulacja była taka.
Sprzedawatem chleb za 10 rubli, za 5
rubli kupowatem miarkę ziarna,
1 rubla ^{zarobku} ~~prarcitem~~ za popzielenie zostawato
mi 4 ruble. Jeżeli ugptowatem to
nostante ziarno to miatem dwa razy
tylko jedzenia, niż tej porcji chleba.
Ta operacja była berdychusyjnie
konzystna. Jelroć ~~nie~~

Wiele z nich bardzo było stabilnych, ale
wydaje mi się, że były także różni, ¹
których nie trzeba się było wstrzymać.
np. rewii warszawskiej.

Różne to były przedstawienia: ściece
piosenki, monologizy, inscenizacje
Kiedy program ^{spółtaliter} ~~małpiemu~~ ^{wnikliwej} ~~do~~ ^{do} ~~scenarzy~~
- do polityka obywatelskiego - kiedyś przedstawiano
mu program w skład letniego wdrożono
srebrny ^{ne} piósełki polskich, wolskowskich czy
siostrzyskich. Jedną z nich była: "Utan
pannie w uscho szeptu a kielko się pioni."
Gdy przedstawiono to politykowi - ^{też się zamarszczył} (zapytan,
a co on jej szeptu do ucha. Wtedy
zobawiali, zasłuchano ich to, polityk
śleslił to piosenki, bo niewiadomo co
utan ~~je~~ ~~szept~~ szeptu pannie, może
szeptać propaganda antypaństwowa do
ucha

"nie kłia". Ta piosenka była ślesiona.
Jest to historia autentyczna.
To ich schizofreniczna podejrzliwość.

Raz na tydzień chodziliśmy do bany.
Tania mieszczą się w oddzielnym
baraku, (nie wiem dlaczego ^{ale} bania
wyparlata zawsze w nocy) ~~reżyserskie~~
np o 9, 1, 2 nad ranem. Trzeba było
wydrożyć spod ^{pił} rozgrzanego łoca. W zimie

przechodzito się 100-150 m po Tydli
 w kierunku do innego baraku, w którym
 była Ławia bania. Chodziliśmy, nawet
 w zimie, przy traskającym nozie
 tylko w białym, dlatego że wystnie
 rzeczy trzeba było przed kąpielą (banią)
 oddać ^{do} odwrzenia. Wsu w naszym
 obozie ^{prawie} ~~nie~~ ^{było} może były poszczególne
 przypadki, gdy ^{ktos} był myjstwowym brudsem
 pusłwy grębity wystlich. Nie mniej
 mogły być wry i dlatego wprowadzili
 taką profilaktyczną akcję. To odwrzanie
 wyglądało w ten sposób, że wyjeżdżał
 na 4 kółkach wieszak - rama metalowa
 obwieszona stojakami obwieszonymi
^{możnymi} ~~haczykami~~ ^{haczykami}. Na to wieszano się wystnie
 rzeczy. Ten wózek wjeżdżał, do pomieszcze-
 nia, gdzie była temperatura ^{chyba} ~~ok.~~ 100°
 powyżej i
 paliło się na dół ogień
 wózek wjeżdżał na rozgrzane do
 czerwoności blady, tam stał ok.
 20-30 minut i przez czas gdy się
 ludzie kąpali. Gdy ludzie wychodzili,
 wózek wyjeżdżał, rzeczy były tak
 gorące, że nie można było ich ^{na początku}
 dotknąć. Gdyby były wшы, to
 już by ich nie było. ^{padłyby w tej}
 temperature.

17 prywatnie 7/8
oddawaniem do prania - ptacząc chlebem.

od czasu do czasu przychodzili do nas komisje złożone z wybranych oficerów NKWD. Pytania były te same. Czy chleb ~~z~~ dostajecie zawsze odpowiedz była twierdząca. W bawii byli - tylko wody nie było - o to ja im pytałem. Były takie przypadki.

(Przyznam, że gdy tutaj się po różnych więzieniach transportach chleba nie przez 3. dostawą, ~~po~~ później wyrównywano mi dając np 4 porcje) np bochenek. Przez 3 lata ^{i 3 miesiące} nie przeżyłem ni ani jedna porcja chleba. W tamtych czasach w Rosji chleb = świętość. Było mi do pomysłenia, by cztowielowi nawet zamkniętemu ~~o~~ mi dać chleba

W tażni były napilki. ~~Dostawato się szarej z wody~~ Krany były z gorącej i zimnej wody. Czasami był sam wrzutek, a czasami tylko zimna.

Wychodziła w tym pytaniu również mentalność rosyjska. Nieważny rezultat, ważne że bawia była.

~~~~~

stędkielubyl, nie pracowali, tylko dostawali się
 do siebie i on

Ludność duoliczna tak o nam mówita :
 wot pany, drutami się od nas biedaliów
 odgradzili i przystępu do siebie nie
 dają. Myśmy nie pracowali, a dostawa-
 liśmy drab. Głód był strasny i po
 jednej stronie i drugiej drutów

Gospodarka rosyjska była w stanie
 fatalnym, katastrofalnym. Wszętko
 paristwoowe, tzn. niczyje, tzn. niczego
 nie trzeba rzucać. Bo to "gospodarstwiennye"

Sam widziałem - zariali jąkiej zborie,
 pynedt czas zmiw, nilet nie
 przyjeżdża, zboże pełne, władze się
 podryła (ktory pełne), ^{stoi na pnie} wreszcie przyjeżdża

traktor ciągnie za sobą walec i
 to stojące zboże walcuży, wttacra
 w uenies. Nie mówis, że takie jest

w całym kraju od Bugu po ^{moje}
 Władywostok. Ale to widziałem ^{dwa} ^{rały}

(W ogóle nilet nie zbiera). z jalicis

powodów zborie nie zbrawo.

Nie ważne co było powodem

Prandopodobnie ten traktor jalicis
 unrellu nie miał, czy traktorzysta
 się spł. itd

Nie mówis, że takie jest

Znamy te strasznie ważne powody,
które uniemożliwiają działalność
gospodarczą. Zboże było nie zbране.
Ale przecież nie mogło stać na
polu. Gdy była kontrowersja, zboża
~~nie było~~ nie np. przedmiotem
kontrowersji, zboża nie widac, to uznal,
ze wyszło w porządku.

Kiedy nasi podoficerowie chodzili
zbierać kartofle, to nawet konwojenci
zwracali im uwagę, że muszą się
nauczyć pracować w ZSRR. W tym
kraju dziewięciu ~~kraciom~~ ^{na} ~~na~~ ^{si} ulęga
a podbera się ^{co} pod ~~dręsiatym~~ ~~teraceli~~.
Dlatego moim wykonaniu pracy
szybciej i jest norma wykonana
czy przekroczone. A że kartoflu mało...

Po tym są dwa zyski. Jednym
jest nagroda za szybkie zebranie
kartofli, a drugim - że kartofle
zostają w rezerwie i na wiosnę
ludność cywilna ^{po otrzymaniu zgody} ~~rychodni~~
na pole, by te kartofle zebrać.
Babę oblatane w chustki,
dneci gniebia i sulkają kartofli.
zgnite, stodnie, przemarsziste.

Sam zresztą, jądtem taluie kartofle
w obozie.

Czasami b. mało dawali nam
flalii ^{Pomocniczy mi było mięsa - wstyg -} _{niecusirowane.} Z nieimi flalii
(odwamili byty sfatrowane.

Zatoga musiata się wyrywic)

Wiedys widziatem obiad komendanta
dozru, kapitana NKWD, jadł suche
kartofle i zagryzał je cebulą.

Oni też korzypali x lewadrioneqo
mięsa.

Byty duresy kiedy wypuncano
nas na taki potrawę, która
wrzucono się do kotta by zagryścić
zupę.

Menu było urozmaicone...

Zyto się różnie.

Bardziej od głodu ² tragiczna
³ rzecz, była niepewność jutra.

Nie mieliśmy żadnych kontaktów
z rodziną, ^{z bliskimi.} Ta właśnie
niepewność ^{brak kontaktów} doprowadziła nas
do ostateczności. Przypominam
sobie taluie nastroje, że chcieli
rzucić się na druty. Nic by to
nie dało oczywiście. Umiarła by się nie udało.

Byłby to tylko upust nerwowi, który
 nie by nie dał rozpaczonemu, przyspomył
 by tylko utopu władzom, rozesła by
 się, może by były ofiary ^{nie chcieli} powtórki Katynia.

Za wszelką cenę, koszenie starali
 się uspokoić nastroje obozowe

nie dopuścić do niekontrolowanych.

o własną porcję) realizacji (re strachu
 Ciągłe utrzymywali nas w atmosferze
 wojennej. Już - już - jest sypkawy
 transport Na karidego 1 ay 15
 mierzaka - użi ujezdziacze w Polsce.
 Cytowicie na początku wieny.

Wtedy, gdy ludzie zdecydowanie
 przestali wieny w obietnicy.

NKWD polecało napisać rezonans
 kartki doład chce jechać
 w Polsce. Uptynsto już 2 lata

(zakładam) Oni sprawdzili doład
 nam odpowiedź, jakie są adresy
 na rych. blislich. To było nowe
 utamstwo, Tgarstwo nasy choyt,
 byli tacy, którzy wienyli.

Tolerowali lewadziele zastraweni
nosem kolegi

Jednym z problemow zycia obozowego
byly ucieczki. Ucieczki nie bylo
wiele. Ucieczka byla stalem cisla:
4 parolany z drutu ledzastego, karabiny
manipulacje, reflektory, psy, dookola
obozu co godzinie chodzili straznicy
wewnetrnie spide.

W jednej z uciezek ja uczestniczyłem.
Nawiązałem do ^{pełnej} kobiety, która pomalutku
w Lublinie, gdy siedziałem na stopniu
Zmaterializowały się w tym samym
obozie. Spotykając się na placu
obozowym mówiliśmy sobie
dniei dobrej. W obozie kobiet było
mewele - kilkanaście - na

1000 mężczyzn kilkanaście. Kiedy
z nich miała obozowego towarzysza
zycia, z którym była jakoś
wzięta. Na dzień przed ucieczką
kobieta ta zaczęła ^{mi} mówić mi
ze smutem się tej nocy. ^{zapytalem} ^{zartem} ^{w jakich}
mi zartobliwie ^{tylko} ^{wokolic}
mi, że widziała, że ja po mojej
miedze z obozem, zapano ^{odpowiedzial} ^{mi},

zastrelano przed obozem i zakrwawionego
 trupa potoczyli na środku obozu,
 żeby odstraszyć ewentualnych
 następców. Sen ten podwójnie mi
 był pozbawiony sensu, dlatego że
 w momencie przed planowaną przez
 mnie i moich kolegów ucieczką -
 uciekło z obozu dwóch ludzi:
 Racewicz i Greniewicz. Nie uciekli
 daleko, zostali stosunkowo blisko
 obozu zapani, jednego z nich
 przyprowadzono do obozu i zamknięto
 w karczerze, bunkrze. Drugiego
 zastrelano pod obozem i właśnie
 jego - Greniewicza wiaźnięto za nogi
 do obozu, potoczono na środku
 placu i tam leżał trzy dni.
 Ten sen mi był pozbawiony sensu.
 Zgadzała się osoba, chciałem uciec
 i sen był o mnie, zgadzała się
 data. W obozie było 1000 mężczyzn,
 pani miała swojego partnera i nikt
 się jej nie przyśnił tylko ja.

Ten sen dał mi dużo do myślenia - nie utrzymam, że napięcie to podwyższył do zenitu. Ale pomyślałem sobie, że od raniaru nie odstąpię. Następnego dnia wraz z czterema towarzyszami, po bardzo długich dyskusjach, próbach, przemyśleniach, nieomal wyisznych studiach w jaki sposób wydostać się z tego obozu żebyśmy tylko obniżyci do minimum udało się nam opuścić obóz. Dostaliśmy do granicy Polski około 1000 km gdzie zostaliśmy aresztowani.

Życie w obozie

To czegoś miłot z nas nie zapomni. To głód, pluchy i niepowinność.

Pluchy były straszne. Spaliśmy na ~~narwach~~, były to ~~metrowych~~ ^{metrowych} przyczadach, ~~zbitych z 6 grubych~~ ^{zbitych z 6 grubych} ~~belki~~ ^{belki}, ~~które były~~ ^{które były} ~~ciężki z blady~~ ^{ciężki z blady}. ~~także~~ ^{3mm grubość}

Grodzi był b. ostrym trójkątem, którego dwa ~~bolki~~ ^{bolki} były ~~dużymi~~ ^{dużymi} a trzeci ~~malutki~~ ^{malutki}. ~~między~~ ^{między} ~~każdą~~ ^{każdą} ~~belką~~ ^{belką} były ~~grazda~~ ^{grazda} ~~pluchów~~ ^{pluchów}. ~~Łazimy~~ ^{Łazimy} ~~po nas~~ ^{po nas} ~~umienności~~ ^{umienności} ~~miające~~ ^{miające} ~~spanie~~ ^{spanie}, to było prawdziwą ~~zmarą~~ ^{zmarą}.

Od czasu do czasu robiono się "krapolnicę"
 - czyli tępienie pluskiew. Nie pamiętam
 czyja to była inicjatywa nasza czy
 władz obozowych. Dostawaliśmy do brzoju
 otwarty kocioł, pod którym palił się
 ogień, w którym gotowała się woda.
 Rozbijano się nary - puryce na
 poszczególne bellie (przedtem oczywiście
 wymorząc wszystko z baraku), które
 wymorito się przed barak. Moczyło się
 jeden koniec bellii, przesuwając ^{powoli} ją
 do drugiego końca, przy tym
 "kuchan" polewał ją wrzątkiem
 i bellia była już gotowa do
 wymorzenia do baraku.
 Trzeba było ją zrobić z powrotem
~~W sparadach było ich bardzo dużo.~~
 To starano się na jelicis czas.
 Pluskowy uciekając z baraku ludzie
 z innych baraków musieli zabijać
 by mieć wenty do ich, rozpiętały nogami
 To było dowolne wyjście ^{ratunek.} z sytuacji
 na krótko metz. Pluskowy niedziaty
 w podłogach, w ścianach, wszędzie.

Na jakiś czas być spokoj.

~~Drużga być głod. Dostawaliśmy porcję
chleba 600 g. Było to bardzo mało.
miał duży pypych-~~

Był średnim płatniczym, płacił
ni za pranie, usługi krawieckie...
Byli tacy, którym leżeli cały dzień
na przyozie oszczędzając każdą kalorie,
i nie jedli -
a za chleb słupowali dolary, ruble,
żeby przywieźć "majsteli" do Polski.
Było to kompletnym nonsensem

~~Chleb farowaliśmy rano ² z komendantów ¹
Dzielito się mi chleb na barakach,
w barakach na sale, w salach
na mieszne grupy two plutony
potem na posreżędnych ludzi.
Zasadniczy podział był na pół,
na pół.~~

Chleba było mało, jedzenie go było
wielkim nabożnictwem. Były
szloty jedzenia chleba - jedena jedna
twendita, że trzeba zjeść chleb od
razu rano, żeby potem mieć siły
na cały dzień, więc trzymać
chleb i jadami wieczorem.

Był to problem życiowy. Prowadziłem
 ze sobą cięgią walizę, - czy zjeść
 chleb od razu - czy ^{potem} zostawić
 na wieczór. - Nocą ^{byłem} budziłem ^{cały} się
 z głodu. Ale dotknięcie chleba
 do wieczora było prawdziwą torturą.
 Ostawiłem ^{cały czas} się ^{by} ^{zostawić} ^{czy} ^{zjeść} ^{czy} ^{zostawić}
 ze sobą. Czasami ^{zdarzało} mi
 zostawić chleba kawatek do następnego
 dnia, wtedy też mi mogłem spać,
 gdyi ^{zabudowana} w umyśle
 wiadomość, że mam za sobą ^{cały} ^{zostawić}
 chleb powodować, że budziłem
 się w nocy i jadłem ten odłożony
 kawatek. Wymagając z zaspokojenia
 głodu następnego dnia.

Jeden z moich kolegów dr Atapin - potem
 w Polsce ^{znanym} profesorem medycyny
 miał codziennie ode mnie
 porządek chleba. Rano, porządek pół
 porcji, następnego dnia oddawał,
 by wieczorem mógł porządek.
 Porządkując mu byłem radośny
 bo wiedziałem, że mi mogę do
 zjeść. Dzisiaj próż jest w Izraelu.

za co się pisało jencze - za qolenné,
prawné kosuli
chleb moimá byto sprzedawac na
zewnatr.

Spoteczenistwo dzielilo się na trzy
grupy.

Generatów byto 4.

gen Bitner „Halla” wómy wiemyt, ié
organizuje ~~z~~ IX Dywizjz Alkowskig
na odnieu Warszawy

gen Wille - dowódcá oddziału
wileriskich

gen Switalski, Filipkowski.

Mieszkałi w oddzielnym baraku^u
mieli umy „kociot”, mié normy.
wyższe.

Bytem w grupie oficerskiej mié
zatrudniano nas. Nawet gdy
ktoś chciat.

Była to perfidia.

Zatrudniano z grupy podoficerskiej.

Chyba sli do pracy na oddziale.

Moimá byto cos ulwaic, zahardlowac.

relecta nobiscum

pues p. Ursula

Mastowoko; pueharaue

do Ant pues p. Bary

Minnich

Ludziom, którzy szli do elevatore
sprzedawatem mleko...

Ludności dywizna kupałowa, ptacze
nublanii.

Przyposili ziarno w gatkach...

Wielkość miarki obowiązywała
w całym obozie.

W warsztatach slusarskich pozmitywn
porobużno mitypli do rodnierania
ziarna na kang, która przybywała
na obywatel.

Trzeba było uradlikiem ugotować
czerególnie w lecie, z dnem był
wielki utopot. Obóz to było wielkie
pustynia.

W ostatecznym bilansie miatem dużo
kany. Było to b. korzystne.

Życie kulturalne. Nie było żadnych
kioszek. Od pierwszego czasu dawano
nam "Zwiestij". W naszym baraku
kpt Michunas, jedna z najbardziej
popularnych postaci w obozie, w 1936
r. był dowódcą hippicznej ekipy
polskiej na Olimpiadzie w Berlinie.

Był wielkim mawcą, koni i psów.
 Kpt ~~nie~~ znał parę [sryk]ów w tym
 rosyjskim brat garetz i cytat
 na głos poprawnie tłumaczenie.
 Tej prasówli stuchalisimy jej wryscy. Były to
 jakieś wiadomości. Utkwity mi w pamięci
 dwie wiadomości. Jedna dotyczyła
 dursgu przemysłowego. W tym miejscu,
 gdzie majdował się nasz obóz
 w Diagi-lewie przewidziana było
 budowa ogromnego dursgu
 przemysłowego. Do tego miejsca
 z całej Niemiec przyprowadzono pociski
 obrabiarek. Różne frerarki, tokarki,
 prasy itd
 Maszyny były zapakowane w skrzynie²
 potężne, stały w trzech rzędach,
 trzech kondygnacjach, dole siebie jedna
 była to wata, którą ciągnął się (na drugie)
 rzęd kilometry wzdłuż bocznic kolejowej.
 Były to setki, tysiące obrabiarek
 wielotone z nich ~~były~~ były
 precyzyjne. Stały one pod gotym
 meblem 40° + 40° różnice były 80°

Okołica obozu była bezleśna, bezdrzewna. i musio, że maszyny te były pilnowane głównie przez starszych strażników. Okoliczna ludność rozbrata deski opalowanymi słupami wtarcia z góry kondygnacji na opał. Po jakimś czasie górne maszyny nie miały już opalowania bezpośredniego padał na nie śnieg czy deszcz.

Kiedy przyjechała ciężarówka obrymia z dziwigiem, po maszynach.

Była to maszyna, która stała na samej górze, żeby utrzymać ciężarówkę, trzeba było pewne elementy, które dały się rozbrać, zdjąć. Takim elementem, ciężkim, a który można całkowicie oddzielić od korpusu jest ten suport. Jest to część, b. ciężka, która jeździ na torze obrabiarki, wzdłuż. Łoża są parowane z dokładnością tysięcznej milimetra, tak samo ten suport. Widzieliśmy na wtarcie oczy, jak weszli na tę maszynę ludzie, ponieważ

ten surow zardzewiał, i galby się
 przypawał do tego toza, ludzie waliłi
 jalinis obrozynimii i totaami
 w ten surow, za kaidym warem
 surow się przesunęła do kowca
 i spadł on z tuciej kaidynacji ^(na ziemię)
 prosto w piach, potem coś jeszcze
 coś systemem sitowym rozebrali
 potem dzwig ^{uniósł i postawił.} ustawił tę obrabiarkę
 na ~~blachę~~, ~~pod~~ arkusz blachy
 wielkości pół samochodu, arkusz
 grubości palca, w tym arkuszu
 wypalona była dźwira, przez dźwirę
 przedmiot tarcach i samochód
 pociągnął tę obrabiarkę ^{za sobą}
 obrabiarkę podskakiwała. ^{na tym arkuszu} Takie obywat
 się transport ^{memiedziej} precyzyjnej obrabiarki
 do jalinis fabryki. Pomerai ^{z wykształcenia} potem
 technikiem, to dzisiaj robię
 doskonałe wyobrażam, że po
 talim transportie był to szmelc
 Napewno ją zainstalowano ^{jednaki}
 tam produkowano ^{i coś}

w naszym długu miał powstać dług przemysłowy i kiedyś kpt Michunas czyta w gazecie, że w długu Riariani został wybudowany obiekt przemysłowy. Pokazaliśmy ten artykuł jalicemuis ^{oficerowi} - politrukowi mówiąc popatrzcie jak wygląda prawda. Odpowiedział ile ludzi mieszka w długu riarianiskim 20 tys, ile w ZSRR 250 mln, - jali procent ma prawda, prawie cała ludność będzie wredniata, że zbudowa dług przemysłowy.

Druga wiadomość dotycząca Polski referendum 3x tak. Propaganda była zacięta. Przynęty dzień porównawcze były audli wyborcze. Kpt Michunas czyta, że Polacy entuzjastycznie i tłumnie ^{biogay} udział w referendum, ^{udajac się} odbywajacych się podkasku, przystronnych w gataziami lipy. Myślimy już wiedzieli Dowcipnienie wamawsky potamali trochy dnewels. . . .

Praslowka nie była dowiązowana,
ale ludzie chętnie słuchali. Ponadto
był pęd do nauki. Ludzie
może prawem meliomy, czy rabie wolności
się czas. Nie można było dociec
wieczoru. Ludzie się uczyli wrybniego
Melitomy języków obcych, buchardon,
sternografii.

Dziatka katrzyli. Byli autorzy
amatorzy, profesjonalisci i ochotnicy.
Różny był poziom, od eddydowania
starego do talich, którzy ~~nie~~ może
było bez wstydu mytauric na
desiach wamaosliids - ^{prose} ~~skere~~, ^{monologi}
nie były to wellie dieta. Czasami
bardzo imieszne, bardzo dowcipne,
bardzo inteligentne.

Delioracje były prymitywne ale
pomysłowe, inwencja była duża.
Jasne, że każdy program sedł
do b. surowej cenzury pditruka.
Wiedzi miał być spiewany ...

Wtedy zbawieni, to może być
szepcane propaganda. To historia
niezmysłowa.

Mielismy ^{jenie} pitles, były ^{gry w} mece siatkówki
ale było to b. rzadko, nie mieliśmy
si, raczej bawiliśmy się jak dzieci.
Specjalnych turniejów nie było, każdy
był za bardzo osłabiony

Byliśmy całkowicie porobawieni listów,
nam nie wolno było pisać.

Wtedy, prawdopodobnie by uspokoić
nastroje obozowe, ludzie tracili
cierpliwość

Głosem były dyskusje ^{w nocy} na temat
Katynic.

Z tych powodów powstano pisać
listy miłotnym.

Kiedyś sprzątajacy w komendanturze
spostreśli w piecu ^{wprostli} koperty
które ludzie w najlepszej ^{z listami} woli
napisali.

Byliśmy całkowicie ^{uzdolnieni} ^{uzdolnieni}.

Nam rodzimy nie wiedziaty
o naszym losie, miłotny jak
moja matka, której powiedział
świadki mojego aresztowania

przypuszczata, że jestem gdzieś
w głębi Rosji, ale czy w ogóle było
mi miata pojęcia.

Była to jedna z tortur moralnych,
której można postawić na talii
samej ptaszczynie jak wbrodnie
hitlerowskie.

Chcę jeszcze dodać, że ^{pewnym} mitym akcentem
w naszym smutnym życiu obywatelom
były odczyty. Na mojej sali
przed pewien okres czasu, przed
długie zimowe wieczory ^{kaidego dnia} ktoś inny
zabierał głos i opowiadał. Nastroj
był grotgerowski. Ciężko, ponura
sala oświetlona matymi kaqanhanke
^{tzv.} kopaitkami, (puszka po konserwach
napęczniona palimisi olejem, maty
knot, który ^{to się paliło matym światłem} się kopait.
leżący na przykład, ludzie wyglądali
jaki - postaci i bairni
Tematyka była różna - od
wspomnień czysto wojennych,
talich jak np. moje wspomnienie,
gdy mówili o wysadzeniu
mostu,

każdy miał swoje jakieś preriecie
 wojenne, z drugiej strony b.
 ciekawe odczyty fachowców, jak np.
 wspomnianego ^{du} Atapina. Atapin
 przez kilka ^{kollejnych} wieczorów opowiadał nam
 o psychiatrii, teoretycznych i bardzo
 bogatej praktyce. Stuchaliśmy
 z wielkim zainteresowaniem. Srebrny
 między tematów - była pogadanka
 profesora Ewertowskiego - był
 to nauczyciel historii, jedna
 z najbardziej popularnych osób
 w obozie. Stał na jednym
 z najniższych szczebli obozowym
 był podporucznikiem rezerwy.

Był to człowiek dysponujący takimi
 obywatelskimi, sitą woli, posiadający
 męski charakter i jego
 pryncypy stanowił w obozie
 wyrocznię, był ^(Medycylnie) reprezentantem
 naszego obozu. Gdy w obozie
 groziły alicy rozpacz, władze
 nadreclne jego wzywaly
 na rozmowę.

prosząc by on porozmawiał
z kolegami, wytłumaczył.

Prof. Ewertowski był człowiekiem
szaleńczo religijnym, dla niego
Bóg był istotą ^{fałs} bliższą, namacalną
tak naprawdę nieomal jak człowiek.
Miał z nami jakby bezpośredni
kontakt. Niektórzy uważali to za
jakąś dewiację, miś dali go
podziwem i szacunkiem. Miś
imponował osobowością, niewiele
presadram jeżeli mówię, że warto
było przesiedzieć w obonie i głodować
by poznać takiego człowieka. Był
bezwzględny przeciwko bolszewizmowi
wobec
komunizmowi, tych wszystkich
idei, mówię wstadium w tych
czasach, warunkach, że są
bandyci, którymże wcale ociekają
krewią. Ci ludzie nie placu gdy
go spotykali przeważnie mu salutowali.
Potrafił sobie wypracować taką
postawę, że nawet wrogowie
"kali się go"

Byłi olwesi, ^{w obowu} gdy mi sami niedielim
 jako Polacy, miejscowo niedielim
 z Niemcami, Byłi dluzsze olwesi,
 kiedy niedielim z Rosjanami.

Niemcy to byli zwolci jejicy
 wojenni, wladre nie trzymali
 ich na state, nam obor był
 etapem. Było to dla nas bardzo
 przykre, my ktorzy walacylim.

Były protesty, tłumaczone nam
 ze to pars du.

Stosunki były z nimi nijakie.

Gdy malarzem się z nimi wpednył
 warunkach radre z ucnie
 menawisci, cy mordu jakie
 wydawaty mi się, ze bydy
 mi wypetnic po wojnie
 radre z tych ucnie mi wystapito.